ПОМАШКИ ПѢСНИ ОТЪ ЧЕПИНО.

Съобщава

Д-ръ КОНСТ. ИРЕЧЕКЪ.

Чепино,[1]) Τζέπαινα у Византийцитѣ, се вика отъ старо врѣме една любопитна планинска долина въ най-западниятъ жгълъ на Родопитѣ, тамъ гдѣто тѣ се свързватъ съ Рилскитѣ планини. Тя лежи на пжтя, който минува отъ Татаръ-Пазарджикъ за въ Разлогъ, сирѣчъ който води отъ полето, що се простира край горня Марица, на югъ презъ Родопскитѣ височини въ долината на рѣка Места. Отъ планинската ограда пжтникътъ съглѣдва Чепино като една котловина, покрита съ ливади и нивя и наоколо заградена отъ високи планини, които сж обраснжли съ прекрасна гжста борова гора. Водитѣ на дъното ѝ, което лежи до 550 метра пó-високо отъ Пазарджишкото поле, се събиратъ въ рѣка Елидерé, която презъ една тѣсна провала, пробита презъ планинскитѣ стѣни, си отваря пжть къмъ сѣверъ въ полето и тамъ се слива съ Марица. Сжщо както въ Разложско и Неврокопско или както при близкитѣ източници на Марица, намиратъ се и въ Чепино нѣколко топли извори, при селата Баня, Лжжене и Каменица. Предѣлътъ е затворенъ и нѣма много сношения съ околноста. На западъ въздигатъ се великолѣпнитѣ Рилски планини съ върхове, почти всѣкога украсени съ снѣжни покривки, отъ които се образуватъ, единъ близу до други, изворитѣ на петь голѣми рѣки — на Места, Марица, Искъръ, та и на Джерменъ и Рила, които и двѣтѣ се втичатъ въ Струма. На югъ се слиза презъ една висока пресѣка въ Разложската долина. Кждѣ истокъ дохажда се презъ пó-низки гористи рътове около Баташкото блато, което лѣтѣ въ южната си часть пресъхва и се обърща на ливада, въ градеца Батакъ, общепознатъ по събитията на 1876 год. Напоконъ на сѣверъ се слиза въ полето къмъ Пазарджикъ по една лоша конска пжтека, скрита въ сѣнчеститѣ гори, които покриватъ стърмнинитѣ на планината, наречена Каркария.

При всичката си самотия Чепино отъ памтивѣка е имало една извѣстна важность, като се намира на пжтя, който най-скоро съединява тракийското поле въ западната му часть съ Македония и съ бѣломорското крайбрѣжие. Заради това за него четемъ доста често у византийскитѣ лѣтописци отъ 13 и 14-ий вѣкъ. Много кървави борби

---

[1]) Така казватъ самитѣ жители, а не Чепина или Цепина.

сѫ ставали между Гърцитѣ и Българетѣ за планинската твърдиня, която е носила собственно името Чепино и стѣнитѣ на която още личѫтъ въ горитѣ на Каркария. Въ нинѣшно врѣме Чепинската долина принадлежи къмъ Пещерската околия на Татаръ-Пазарджишкия департаментъ; границата на областа къмъ Турция се намира едвамъ четире часа на югозападъ отъ най-южното чепинско село Баня, на водораздѣла между Марица и Места, между распилѣнитѣ „Бáбешки кóлиби“. Село съ име Чепино нѣма; седъмтѣхъ села на долината сѫ (споредъ мѣстното произношение) Дóрково, Костандóво, Ракúтово или Ракúтовецъ, Кóрово, Кáменица, Лъ̀жене (пó-често се казва Лóжене) и Бáня (или Чéпинска Бáня). Отъ 7363 жители (споредъ печатаната румелийска статистика) 5112 сѫ Помаци, които живѣѭтъ въ 6 отъ 7-тѣхъ села, 1740 православни Българе (цѣлото село Каменица и една часть на Ракитово) и 511 Цигани.

Чепинскитѣ Помаци споредъ собственнитѣ имъ предания сѫ се потурчили преди не пó-вече отъ 240 години, а тѣхнитѣ доспадски събратия казватъ, че Чепинцитѣ отъ всичкия помашкий народъ въ Родопитѣ най-подирѣ сѫ приели исламътъ. Тѣ говорѭтъ чисто български и само малцина, които сѫ служили въ войската или сѫ ходили нѣщо по свѣта, знаѭтъ да приказватъ и турски. Тука, както и въ другитѣ помашки предѣли на тия планини, имената на селата, върховетѣ, нивята и потоцитѣ сѫ български, та и самитѣ родове всé още пазятъ старитѣ си названия: Поповци, Вранчовци, Манчовци и др. Помнятъ се и старитѣ черковища, както св. Илия при Баня.

Въ края на юлий мѣсецъ (1883) посѣтихъ тия планински мѣста и минѫхъ презъ всичкитѣ казани села, освѣнъ Корово. Цѣльта на моето пѫтуванне не бѣше събиранието на народни пѣсни, но случаятъ, да поизучѫ поезията на тия мусулмански Българе, тъй ми се представи близко, щото се позанимахъ и съ този предмѣтъ. Спрѣхъ се въ селото Баня. Бѣше тъкмо врѣмето на байряма и на жетвата. На вечеръ распѣхѫ се Помакинитѣ по затворенитѣ дворове на кѫщята, та имаше и хоро на момитѣ съ весели пѣсни, но разбира се, на едно мѣсто отдалечено отъ погледитѣ на мѫжьетѣ. Бѣхъ даже честитъ да чуѭ цѣлъ единъ редъ разни пѣсни, пѣяни въ хоръ отъ нѣколцина млади момци. На другия день записахъ до шесть отъ тѣхъ като образецъ на чепинската помашка поезия. Казá ми ги младия Юсуфъ, синъ на Алишъ-Пехливанъ-ага, единъ влиятеленъ и богатъ Помакъ въ сѫщото село. Да имахъ врѣме, лесно можяхъ да отнесѫ цѣла една сбирка; моятъ пѣснопой,[1] както и другаритѣ му, ми се хвалѣше съ изобилието на хубавитѣ пѣсни, та ми казваше: „да ги пишешъ сичкитѣ, китапчето неще да ти стигне“.

Въ пѣснитѣ, които съмъ чулъ, преобладаватъ лирически, любовни и сатирически предмѣти. Имаше и нѣкои хайдушки пѣсни, въ

[1]) Думата пѣснопойка насъдѣ се употрѣбява, но моятъ пѣснопой на мнозина читатели ще се види необикновенъ. Въ България има обаче и една планина, която е украсена съ това поетическо название. Тя се въздига между най-западнитѣ отклонения на източната (Старозагорската) Срѣдня гора, при лѣвия, източния брѣгъ на рѣката Стрѣма (Гйопса), срѣщу селото Чукурлий и срѣщу Хисарскитѣ Бани. Вече на картата на Барта тя е забѣлѣжена като Pesnepoi Tepe.

които се пѣеше за мусулмански харамии на „Карловската планина“ (високиятъ върхъ Карлъкъ — отъ тур. дума кар, снѣгъ — на юго-истокъ отъ Батакъ) и за „Баташки хайдути“ отъ християнский градецъ Батакъ, съ които чепинскитѣ Помаци, види се, отдавна май не сѫ живѣли въ добро сѫсѣдство. Дознахъ, че въобще чепинскитѣ Помаци пѣѭтъ тукъ-тамѣ и за юнаци-хайдути съ християнски имена и че иматъ отъ пó-стария епосъ и пѣсни за „Крáли-Марка“. Въ една пѣсень се споменваше „Мендеръ градъ“ — бессарабската крѣпость Бендеръ, за която се чуе и въ пѣснитѣ на албанскитѣ башибозуци. Чухъ и една кратка пѣсень за борбитѣ около Плѣвенъ, но въ неѭ нѣмаше никакво описание на епически събития, а само общи израженця, какъ се блѣскатъ сабьитѣ и какъ се тресе земята отъ гърменьето на тоноветѣ. Въ Доспадъ Помацитѣ пѣѭтъ за юнаци само съ турски имена; нѣколко християнски имена на юнаци се срѣщатъ, каза ми единъ Помакъ, въ пѣснитѣ на селото Бáртина (турски Барутунъ).

Изобщо тази народна поезия на мусулманскитѣ Българе до нѣйдѣ си ми припомни пѣснитѣ на мусулманскитѣ Бошняци, които пѣѭтъ множество сладки или тѫжни любовни пѣсни, а отъ юнашка поезия, каквато се е спазила у еднороднитѣ имъ християнски Сърби и Хървати, иматъ само твърдѣ малко примѣри. Промѣнението на вѣрата е развалило свързката съ старитѣ исторически предания, защото тѣ сѫ имали единъ пó-вече или пó-малко християнски характеръ. Нетрѣба да забравяме, че и сърбскитѣ и българскитѣ мусулмане сѫ станѫли върли фанатици на ислама, а за Родопитѣ стига да припомнимъ Баташкото клание, направено само отъ Помаци подъ предводителството на Ахмедъ ага отъ речената Бартина. Тука трѣба да споменѫ, че между словѣнскитѣ мусулмане отъ Босна и отъ Родопитѣ е имало приятелски сношения, защото тѣ много сѫ се срѣщали въ турскитѣ войски а заради сродството на езика често се сближавали. Това се види вече и отъ тия нѣколко пѣсни, които записахъ; въ тѣхъ се пѣе за една „бошначка делия“, която купува отличниятъ конь та отива съ него въ село Сърбиново (No. 2) и се описва идеалътъ на младата Помакиня — юнакъ конникъ, който говори „бошначки думи“ (No. 3).

Пѣснитѣ се пѣѭтъ отъ единъ пѣвецъ или нѣколцина, по нѣкогажъ при звуковетѣ на единъ видъ гадулка, булгарина или тамбура, съ нѣколко „телове“, разигравани съ пърститѣ, нареченъ въ Доспадъ байламá, въ Чепино дрънката (глаголътъ е: дрнкя, да си подрнкя, задрнкя). Нѣкои се пѣѭтъ, споредъ съдържанието имъ, бързо и весело, а други меланхолически, съ растегнѫти звукове. На пр. пѣсеньта N° 2, която чухъ нѣколко пѫти, се пѣе жално, като се повтарятъ всѣки два стиха и като се припѣватъ предъ тѣхъ думитѣ: „Ахъ, мори!“

И единъ добъръ пѣснопой, щомъ казва пѣсеньта на диктовка безъ пѣение, лесно побърква редътъ на думитѣ, та съ това се поврежда размѣрътъ и записанитѣ пѣсни изгледватъ, като че нѣматъ правилна метрическа основа. Тази грѣшка, отъ която страдае нáй-голѣмата часть на събранитѣ до сега български народни умотворения чакъ до нáй-послѣдньо врѣме, справедливо е освѣтлилъ недавно

г-нъ Дриновъ въ Пер. Спис. IV, 151. Тя е направила нѣкои чужди изслѣдователи да вѣрватъ, че българската народна поезия се отличава съ една голѣма неправилность на размѣра, догдѣто всѣки, който е ималъ случай да ги чуе, какъ се пѣѭтъ, е могълъ да се увѣри за противното. И помашкитѣ пѣсни сѫ съвсѣмъ правилни. № 1, 3, 4 иматъ три стѫпи съ всичко осъмъ слога[1]) по този образецъ:

◡́ ◡ ◡ | ◡́ ◡ | ◡́ ◡ ◡

№ 5 и 6 иматъ сѫщо осъмъ слога, но раздѣлени на четире стѫпи, съ цезура по срѣдата:

◡́ ◡ | ◡́ ◡ ‖ ◡́ ◡ | ◡́ ◡

Особенъ разнообразенъ размѣръ се срѣща въ № 2. Първитѣ стихове (1—8) сѫ все́ единъ съ осъмъ слога по предидѫщий образецъ и други съ шесть слога:

◡́ ◡ ◡́ ◡ ‖ ◡́ ◡ ◡́ ◡
◡́ ◡ ◡́ ◡ ◡́ ◡

Послѣ (9—20) размѣрътъ се промѣнява на десеть слога, съ петь двусложни стѫпи и цезура слѣдъ втората стѫпа:

◡́ ◡ ◡́ ◡ | ◡́ ◡ ◡́ ◡ ◡́ ◡

На́й-подирѣ па́къ се възобновява първиятъ осмисложний размѣръ (21, 22) съ единъ шестисложенъ стихъ отдирѣ (23). А на края (24, 25) отново се явяватъ десеть слога (ако исключимъ втуреното въсклицание „мила мале“).

При записванието пѣснитѣ се старахъ да забѣлѣжѫ звуковетѣ колкото е възможно на́й-точно, тъй щото всѣки звукъ да си има свой знакъ, и отъ друга страна да нѣма букви, които да неозначаватъ нѣкой дѣйствителенъ звукъ. Буквитѣ ѫ и ѣ неупотрѣбихъ никѫдѣ; ъ оставихъ само вѫтрѣ въ думитѣ за назначение на тѫпий звукъ. На всѫду забѣлѣжихъ звукъ *j*, гдѣто стои особно, съ буквата *й*, а гдѣто е свързанъ съ самогласнитѣ, съ знакове ıе, ю (ју), я (ꙗ или ја), ıи (јu), йо. Турихъ и ударението и надѣвамъ се, че несъмъ згрѣшилъ много въ него, защото между въздигание гласътъ на нѣкой слогъ въ пѣение и въ говорение има разлика, която и при казвание една пѣсень по диктовка може да повлияе на пѣснопоя.

Любопитенъ е езикътъ на пѣснитѣ, защото Чепино се намира въ единъ ѫгълъ, гдѣто се срѣщатъ разни български нарѣчия. Но

---

[1]) Този размѣръ като че преобладава въ помашкитѣ пѣсни. И много други незаписани пѣсни, които съмъ чулъ, бѣхѫ наредени по него. Припомнявамъ си началото на една пѣсень:

Ли́би го го́рко, глѐда го
До две́ ми мо́ми комши́йки,
ІЕдна́та ви́кат Зѐлхуна,
Вто́рата ви́кат ІЕнифе́.

преди да поговоримъ за подробноститѣ, считаме за неизлишно да се впуснемъ малко по́-вече въ всичкия въпросъ за българскитѣ нарѣчия и за географическото имъ распредѣление.

Българскитѣ нарѣчия се раздѣлятъ на два голѣми клоня, на источенъ и на западенъ. Сѫществувание на тия двѣ главни нарѣчия и отличителнитѣ имъ бѣлѣзи въ словѣнската филологическа литература на́й-напрѣдъ е опредѣлилъ единъ отъ основателитѣ на славистиката въ Русия, профессоръ В. Григоровичъ (Очеркъ ученаго путешествія по Европейской Турціи. 1 изд. Казань 1848 стр. 194, 2 изд. Москва 1877 стр. 164). Своитѣ бѣлѣжки той съставилъ по собствении наблюдения, направени при пѫтуване въ българскитѣ земи, и по „бесѣдѣ съ знатокомъ этого предмета Х. Костовичемъ“, сирѣчъ съ българский учитель и списатель Христодулъ Костовичъ Сичанъ Николовъ отъ Самоковъ, съ когото Григоровичъ се билъ срѣщнѫлъ 1845 год. въ Букурещъ. Костовичъ тогава много е размишлявалъ върху този въпросъ, както се види и отъ обширний предговоръ къмъ неговата, тъкмо тогава печатана „Българска аритметика“ (Букурещъ 1845), гдѣто сѫщо се потрудилъ да опредѣли главнитѣ различия между българскиятъ езикъ на истокъ и на западъ.[1]) Тия различия въобще сѫ занимавали тогавашнитѣ български списатели, които сѫ срѣщали доволно мѫчнотии въ нарежданието не само на правописанието, но и на книжовния езикъ. Вече О. Неофитъ Рилский въ предисловието на своята българска грамматика (Крагуевацъ 1835) е привелъ цѣли редове примѣри, за да покаже, какво голѣмо разнообразие има въ езика.

Бѣлѣжкитѣ на Григоровича могѫтъ да се считатъ за първата научна основа на българската диалектология (наука за нарѣчията). Споредъ него западната область обнема Македония до Родопитѣ и една часть на Подунавската България до Видинъ, догдѣто Тракия и главната часть на подунавскитѣ предѣли влизатъ въ источната область. Главнитѣ разници на двѣтѣ нарѣчия, споредъ него, сѫ на кратко слѣдующитѣ: 1) Словѣнското *ѫ* преминѫло на западъ въ *а* (рака, пат, ида, гледа), на истокъ въ единъ „глухій тонъ, который изобразилъ бы знакомъ почти равнымъ *ă*“ (ра̂ка, па̂т, ида̂, гледа̂). Този знакъ *ă* употрѣбявалъ се впрочемъ отъ много тогавашни български списатели (вижъ на пр. букварътъ на Беровича отъ 1824 г.), но вече Василъ Н. Неновичъ въ своитѣ книжки (1825) по примѣра на старитѣ рѫкописи помѣстилъ па́къ юсътъ *ѫ*, който на́й-подирѣ се е приелъ изобщо.[2]) 2) Словѣнското окончание на *ѫ* въ 1 лице ед.

---

[1]) Даскалъ Христодулъ още живѣе въ Самоковъ. Той послѣ е участвувалъ въ превода на библията, предприетъ отъ американскитѣ миссионери.

[2]) За този въпросъ обширно е проговорилъ М. Дриновъ въ Archiv für slaw. Philologie V, 3, стр. 371—376, отъ гдѣто за българскитѣ читатели извличаме нѣколко кѫси бѣлѣжки. Споредъ него замѣствание на *ѫ* и *ъ* много зависи отъ ударението. Въ источнитѣ нарѣчия въ слогове съ ударение се чуе единъ тъменъ глухъ звукъ (и то двоенъ, или по́-силенъ, като въ к ѫ́ щ а, или по́-слабъ, като въ б р ъ́ з о), а въ слогове безъ ударение единъ по́-ясенъ сѫщо глухъ звукъ (а̂), който Беровичъ и други писали съ чисто *а* (рацѣ́тѣ). Въ Видинско, една часть на Софийско и въ южна и западна Македония слоговетѣ съ ударението иматъ на́й-по́-вече глухия звукъ,

число на настоящето врѣме въ западното нарѣчие често става *-ем*, въ източното *-а* (любим, люба).[1] 3) Словѣнското *ѣ* на западъ става *е*, но често продължено, на истокъ „переходить въ *я*": беел, беегат — бял, бяга. 4) Въ западното нарѣчие *в* става нѣкогажъ *ф* и *м:* рамни (равни), мнуче (внуче), а *х* на края *ф:* зедоф.[2] 5) Въ западното нарѣчие звуковетѣ *д, в, л, х* въ срѣдата на думитѣ се испущатъ: гле'ат (гледат), не'о'я (неволя), има'а (имаха).[3] А въ слогътъ *ср* се вмъква *т:* стребро, стреде.[4] 6) Бѫдѫщето врѣме се образува на западъ съ *ке*, на истокъ съ *штӑ*, въ Пловдивската епархия съ *жіа*. 7) 3 лице на единствено число (наст. врѣме) се свършва на западъ съ *-т*[5]) на истокъ съ съгласна: дават, видит, — дава, види.

Тия опредѣлѣния на Григоровича въ главнитѣ чърти сѫ вѣрни. Слѣдъ тѣхъ сѫ се появили тукъ-тамѣ пó-подробни свѣдѣния за особноститѣ на българскитѣ нарѣчия, нáй-повече при обнародванието народни пѣсни въ разни поврѣменни списания; особно важни сѫ за западнитѣ нарѣчия бѣлѣжкитѣ на братия Миладиновци въ предисловието къмъ пѣснитѣ, а за източнитѣ свѣдѣнията, изложени отъ П. Р. Славейкова въ въведението къмъ сбирката на български пословици, която се бѣше наченала да се печати въ „Български Книжици" 1859. Една много важна статия за замѣстванието на старото ѫ и ъ въ българскитѣ нарѣчия е обнародвалъ Дриновъ въ Archiv für slawische Philologie, томъ V. Но точно географическо опредѣление, до кѫдѣ се простиратъ границитѣ на всѣко едно мѣстно нарѣчие, заедно съ една пълна характеристика на неговитѣ отличителни чърти, остава още като една отъ главнитѣ задачи на бѫдѫщата българска филология.

Къмъ бѣлѣзитѣ, съставени отъ Григоровича, има да се добавятъ още нѣколко други отъ не-пóмалка важность. Вече О. Неофитъ и Христодулъ Костовичъ сѫ съгледали разликата, която сѫществува между ударението на истокъ и на западъ. Тази разлика е голѣма и дава на външния видъ на езика единъ особенъ характеръ, но тя,

а оная безъ ударението чисто *а* (пъ'т, пату'вам; съ'н, сану'вам; ръ'ка, рачи'ца). Въ Етрополско, една часть на Софийско, въ Разложско, Кюстендилско и въ сѣверна Македония ѫ съ ударение или безъ него става *а*. Старото ъ въ цѣла Македония се обръща въ *о* (добор, петок, соборо), нѣкога и въ *а* (добар, петак). Нáй-подирѣ въ Родопитѣ и въ Дебра *ѫ*, ъ въ кореннитѣ слогове ставатъ *о* (мож, рока), въ суффикситѣ и флексивнитѣ окончания *а* (паднал, викна). Въ Македония има и случае, гдѣто ѫ става *у* (рука), за което М. Дриновъ мисли, че се образувало съ промѣнение на *о* (рѫка — рока — рука).

[1]) Въ западнитѣ нарѣчия има исключения отъ това правило. Въ Велесъ въ града се казва метам, пеям, држам, по селата мета, пея, држа (Пер. Спис. IX и X, стр. 95).

[2]) И въ източното нарѣчие (Казанлѫшко, Старозагорско, Шумненско и др.) се срѣщатъ окончания като: зедоф, найдоф, седнаф.

[3]) Единъ виденъ примѣръ у Миладиновцитѣ стр. 377: су'о дре'о я'оро'о. Пропуща се и *й:* та'а, то'а. И въ източнитѣ нарѣчия има такива пропущания на съгласнитѣ, на примѣръ въ Шумненско хо'ът (ходѫтъ), въ Пловдивско изля́ва (излѣвава), изля́на (излѣвана), пригля́ва (приглѣдва).

[4]) Сѫщо и въ слогътъ *зр:* здреитъ (Охридско) — зрѣе.

[5]) Това правило може да се каже само за западномакедонскитѣ нарѣчия, оттатъкъ р. Вардаръ.

както и всичкиятъ важенъ въпросъ за ударението въ българский езикъ, освѣнъ нѣколко драгоцѣнни бѣлѣжки въ казаната статия на Дринова, до сега още никакъ не е изучена. На западъ ударението обикновенно пада въ началнитѣ слогове на думата и никога не се срѣща на послѣдния слогъ, догдѣто источнитѣ нарѣчия го премѣстватъ въ нѣкои случаи чакъ на край думата. На западъ се казва: гла́ва, гла́вата, во́да, пла́нина, за́кон, зе́лена, да на́права, не́чем, на истокъ: глава́, глава́та, вода́, планина́, зако́н, зеле́на, да напра́ва, нещá.

Въ звуковетѣ сѫ забѣлѣжителни още слѣдующитѣ явления:

1. Источнитѣ нарѣчия иматъ стремление да затъмняватъ всѣко *а*, щомъ нѣма ударение, като го обърщатъ въ единъ глухъ звукъ (â).[1] Но това стремление не е распространено по всичката область на источнитѣ нарѣчия. Въ Пловдивското поле то е съвсѣмъ слабо, но кѫдѣ сѣверъ и сѣвероистокъ се усилва, та на́й-повече е развито въ Свищовско, Шумненско и Сливненско. Срѣща се въ голѣмъ размѣръ и въ говора на Банатскитѣ Българе, които въ началото на 18 вѣкъ сѫ се изселили отъ Никополско и Свищовско, сѫщо и въ оня на бессарабскитѣ Българе, които на́й-по́вече сѫ преселенци отъ Шумненско, Сливенско и Ямболско. Грамматиката на братия Цанкови (на нѣмски въ Виена 1852), която представява свищовското нарѣчие съ тази му особность, се е взимала отъ много слависти погрѣшно за основа къмъ обсѫждание всичкиятъ български езикъ. Думитѣ: планина, свадбари, зелена, нѣмашъ, да си запея, въ тия на́й-источни нарѣчия се чуятъ като: плâнина́, свâдба́ри, зиле́нâ, ня′мâш, да си зâпе́йâ.

2. Въ сѫщитѣ на́й-источни нарѣчия *о* безъ ударение се промѣнява обикновенно въ у: ху′бус, муми′чи, путко́ва, ко́нчиту, И′ванчу, (хубость, момиче, подкова, кончето, Иванчо); сѫщо и *е* безъ ударение обръща се въ *и*: слѣнциту, жиля′зуту, ниде́лятâ, прися′кâ, сига́, иди́н, идна́, ди́сит (слънцето, желѣзото, недѣлята, пресѣка, сега, единъ, една, десеть).[2]

3. Источнитѣ нарѣчия поглъщатъ нѣкои самогласни безъ ударение (тря́бва, пи́свам), догдѣто западнитѣ пазятъ пълногласието (требу́ва, пису́вам), едно явление, което обаче зависи отъ нѣкои различия въ ударението.

4. Старото възвратно *сѧ* на истокъ става на́й-повече *са* (или глухо *сâ)*, на западъ *се*.

5. Че българский езикъ има самогласно *р* и *л*, сирѣчъ такова, което между двѣ съгласни може да се произнесе безъ още една самогласна, както на пр. въ сърбский или чешский езикъ, първъ пѫть е показалъ М. Дриновъ въ една забѣлѣжка къмъ народни пѣсни, обнародвани въ Пер. Спис. XI и XII, 148. Като общо правило може да се каже, че *р* и *л* въ западнитѣ нарѣчия сѫ на́й-повече само-

---

[1]) Това е ясний глухъ звукъ, споредъ раздѣлението на Дринова, ср. бѣл. 2 на стр. 80.

[2]) По нѣкогашь и въ западнитѣ нарѣчия *о*, особно на края, се замѣства съ *у*; въ западна Македония на пр. се чуе: преку, многу, толку, колку, далеку. — Смѣсването на *и* съ *е* и на *о* съ *у* срѣща се ежедневно и въ печатани нѣща отъ источнитѣ предѣли на България та имъ дава единъ видъ на безкнижность, който може да се искорени само съ свѣстно изучване българский езикъ по училищата.

гласни (крв, крст, трн, срце, дрво, вржа, врна, тргна; слзи, слнце, клна), въ източнитѣ обаче немогѫтъ да се произнесѫтъ безъ единъ тѫпъ самогласъ (кърв, кърст, търн, сърце, дърво,вържѫ, върнѫ, търгнѫ; сълзи, слънце, кълнѫ). Но правилото има изключения. Въ Срѣдня гора, макаръ че принадлежи къмъ източната область, доста често се срѣщатъ самогласно *р* и *л*, и тъй сѫщо се намиратъ въ нѣкои думи и по́-далече на истокъ. На западъ тѣ се чуѭтъ особно въ Софийско, Трънско, Кюстендилско, Кратовско, Велешко и пр., но на́й-на-западъ па́къ се явява онова *р* и *л*, което се произнася съ *ъ* или даже съ *о:* дърво, дорво, сонце (вижъ по́-долу).

Съ това явление е свързано и друго, сирѣчь че групата *цр* (словѣнското цръ) на западнитѣ нарѣчия (цр'н, цр'вен, цр'ква) въ източнитѣ става *чер* (че́рен, черве́н, че́рква). Сѫщо и сродната група *жл:* жлт, жлтица — же́лт, желти́ца.

6. Източнитѣ нарѣчия иматъ групитѣ *жд* и *шт*, догдѣто западнитѣ ги замѣстятъ отчасти съ *г, ч, к* и *к'*. На истокъ се чуе: между, кѫшта, ношт или нош, свеш (свешта́), штéрка, нештем, а на западъ: мегю (мегу въ зап. Македония), кукя или кук'а, нок', свекя или свек'а, к'ерка, некем, нек'ем или даже нечем. Вече О. Неофитъ въ предисловието на граматиката си изброява примѣритѣ: некю, некемъ, нечемъ, нещемъ, нищá, нецá; ще да идемъ, ше да ида, ша да ида, жда ида. Въ Шопско още се държи *шт* въ много случае; въ Софийско не́чем и ка́шта, едно покрай друго, въ Кюстендилско ка́шта, кѫшта, ку́йка (отъ кукя), па сѫщо и штерка покрай к'ерка.

Въ различията на нарѣчията влизатъ и членовитѣ, които замѣстяватъ склонението. На́й-на-западъ въ Дебра има три члена: *-от, -ов, -он* (волот, волов, волон; срцево, златоно). Въ западна Македония до Вардаръ освѣнъ югозападнитѣ предѣли, сирѣчь въ Охридско, Битолско, Прилепско, Тетовско, Велешко, и отсамъ Вардаръ въ Кукушко, Струмнишко и Штипско членътъ на мѫжский родъ е *-от* (градот). Въ югозападна Македония, както и въ източната и сѫщо и въ Шопско до Стара Планина окончание на мѫжский родъ е *-о* (градо, турскио, белио): въ Костурско, Воденско, Сѣрско, Кратовско, Джумайско, Кюстендилско, Радомирско, Самоковско, Софийско и въ нѣкои части на Видинската губерния. Нѣкѫдѣ сѫществуватъ и два вида единъ край други; въ Штипъ въ града членътъ е *-о*, по околнитѣ села *-ат*. Въ крайдунавскитѣ, старопланинскитѣ и тракийскитѣ предѣли владѣе *ът* и *ат*. Край него и отъ двѣтѣ страни на Стара планина се чува често и *а*, на пр. въ Срѣдня гора, въ Търновско и др. (човека, града), сѫщо и окончанието *о* па́къ се появява на́й-на-истокъ, въ Русенско и Шумненско, и особно въ Одринско.[1]) Въ

[1]) Първитѣ списатели на нововъзродена българска книжнина сѫ се намирали въ недоумѣние, кой отъ тие членове да предпочетѫтъ. Беровичъ, Стояновичъ Кипиловски, Априловъ и др. сѫ писали *ат*, О. Неофитъ Рилский *о*, а сѫщо и Христаки Павловичъ Дупничанинъ въ своята „Грамматика славено-болгарска“ (Будимъ 1836) е наредилъ примѣритѣ: поясо, конецо, случайо, краснио. — Дали *о* и *а* сѫ „членъ“, или даля първото е остатъкъ на първоначалното изговарано а не само писано ъ (градъ) и другото род. падежъ (града), употрѣбенъ като casus generalis на мѣсто на именит. падежъ, то е другъ въпросъ, който невлиза въ задачата на горнитѣ ни бѣлѣжки.

Родопитѣ при Доспадскитѣ Помаци има *а*, но другояче въ тамкашнитѣ нарѣчия, както въ Дебра, сѫществуватъ три члена, *т*, *с*, *н* (волат, волас, волан; конет, конес, конен; главаса, мостос, пушкана, манастирен), както има и три показателни мѣстоимѣния, които важни особности за пръвъ пѫть ни е освѣтлилъ пó-подробно П. Р. Славейковъ въ статията: Рупското и Рупаланското българско население и нарѣчие (Наука 1882, 469).

Границата на двѣтѣ области може доста точно да се опредѣли. Тя захваща по Дунава при устието на Искъра и слѣдва горѣ долу течението на тая рѣка до изворитѣ ѝ въ Рилската планина. Раховско и Врачанско, Софийското поле почти цѣло и Самоковско принадлежатъ къмъ западната область, Никополско, Плѣвненско, Ловчанско, Орханийско и Срѣдня гора къмъ източната. Ихтиманско и Вакарелско намиратъ се по срѣдата, подъ влиянието и на източний Панагюрский и на западний Самоковский говоръ. Отъ Рилскитѣ планини на югъ западната область захваща Разлогъ при горнята Места, отстѫпва послѣ въ долината на Струма и ѭ слѣди къмъ морето.

Нарѣчията на западната область могѫтъ да се раздѣлятъ на два клона, границата на които се намира въ Кратовско, при Осоговскитѣ планини и при рѣката Брегалница. Особенъ старински характеръ иматъ двѣ погранични нарѣчия, дебърското (на племето Мияци) въ крайния ѫгълъ къмъ Арбанаситѣ (Шкипетаритѣ) и костурското (съ остатъци на носнитѣ звукове) нáй-на-югъ къмъ границата на българщината съ гръцкий и влашкий (куцовлашки) езикъ. Отъ нарѣчията между Брегалница и Дунавъ единъ отдѣленъ характеръ има говоръ въ Брѣзнишко, Трънско, Пиротско, Вранско и нáй-сѣвернитѣ кюстендилски села.

Въ източната область особно отдѣление съставятъ сѣвероизточнитѣ нарѣчия къмъ Дунава и Черното море, съ споменѫтитѣ затъмнени съгласни. Между тѣхъ се отличава по особноститѣ си котленското нарѣчие, съ смѣкчение на *н*, *д*, *т* (кон′, д′адо, път′). Много чистъ езикъ владѣе въ Срѣдня гора.

Любопитни сѫ нарѣчията на Родопитѣ, които съставяватъ едно самостоятелно отдѣление. Тѣ сѫ доста разнообразни, защото планинскиятъ характеръ на страната много спомага за да се развиѭтъ мѣстни говори. Г. Славейковъ е събралъ всички тие планинци подъ цѣлокупното име Р у́ п ц и или Р у п а л á н и, което впрочемъ нáй-повече се чува покрай рѣка Марица, а въ вѫтрѣшностьта на Родопитѣ, особно на западъ, малко се знае.[1]) Това племе съ особния си езикъ, споредъ него, захваща отъ долньото течение на Струма, завзема Мелнишко, Демирхиссарско, Сѣрско, Зихненско и Драмско, послѣ Неврокопско и всичкитѣ Родопи до тракийското поле и до долна Марица при Димотика и Еносъ, а отъ самъ Марица се распространява чакъ въ Старозагорско и пó-далече къмъ истокъ въ Бургашко до самото

---

[1]) Рупцитѣ въ източна Родопа и Аряне (мухамеданци) на височинитѣ между Неврокопъ и Татар-Пазарджикъ споменѫхме на кратко вече въ прегледа на нинѣшнитѣ български племена въ Бълг. История (чешки въ Прага 1875 стр. 522, руски Одесско изд. 1878 стр. 745).

море. Но не всичкитѣ мѣста говорѭтъ чистото рупско нарѣчие; то нáй-чисто се чува въ предѣлитѣ Рупчосъ, Ахжръ-Челеби и една часть на Неврокопско, а другадѣ пó-вече или пó-малко е смѣсено съ други нарѣчия. На Доспадъ между Батакъ и Неврокопъ се говори доста чисто источно нарѣчие. Жителитѣ на тие мѣста се раздѣляватъ сѫщо на разни племена: Мъ́рваци живѣѭтъ около Сѣръ, Драма и Мелникъ, Ахря́ни въ Наиплии и други села на пѫтя отъ Неврокопъ за Пазарджикъ, и въ Ахжръ-Челеби (мусулманскитѣ тамкашни Помаци), Чешли́и въ предѣла Чéчко между долня Места и Доспадскитѣ височини, собственнитѣ Рýпченци или Рýпци въ Рупчосъ и пó-на-истокъ. Рупското или рупаланското нарѣчие има нѣкои съвсѣмъ отлични и любопитни особности, както въ тройнитѣ членове и показателни мѣстоимения, въ замѣстванието на *ѫ* и *ъ*, но другояче то въ главнитѣ чърти принадлежи към источната область; на пр. е съхранило *я* (бял, Сяр). Мървацитѣ иматъ вече доста признаци на западнитѣ нарѣчия, като бѫдѫщето врѣме съ *ке*, когато на истокъ отъ Места владѣе *ште* и *ше.*[1])

Чепино се пада на едно важно мѣсто. Вече г-нъ Славейковъ забѣлѣжва въ статията си (стр. 467) че то „е на раскрѫстъ на нарѣчията, като граничи на сѣверозападъ съ западното нарѣчие, на югоистокъ съ рупаланското и на истокъ съ тракийското“. Наистина има въ него разни нѣща, които го сближаватъ съ рупското нарѣчие, когато други признаци го привождатъ въ сродство съ езика на Пловдивското поле та и съ нáй-близкий западенъ говоръ въ сѫсѣдний Разлогъ, който е почти сѫщий съ езика въ Самоковъ и Дупница.

Преди всичко трѣбва да забѣлѣжѫ едно важно обстоятелство, сирѣчъ че нашитѣ пѣсни сѫ записани въ нáй-южното чепинско село къмъ Разлогъ и освѣнъ това, че моятъ пѣснопой е ималъ близки роднини у неврокопскитѣ Помаци. Но и вънъ отъ тия шесть пѣсни имахъ случай да разузнаѭ особноститѣ на чепинский говоръ, та ще направѭ нѣкои пó-подробни бѣлѣжки за тѣхъ, въ сравнение съ говора на Помацитѣ въ селото Доспáдъ, което лежи на пѫтя отъ Батакъ на югъ за Неврокопъ и говори почти чисто источно нарѣчие.

А. Звуковетѣ.

1. Старото *ѫ* у Чепинцитѣ въ всичкитѣ глаголни окончания и въ една часть наореннитѣ слогове, съ ударение и безъ ударение, става *а;* покрай него, всѣкога съ ударение, се срѣща и *о*, не само въореннитѣ слогове, но и въ окончанието на женскитѣ сѫществителни имена, свързани съ членътъ — единъ остатъкъ отъ старий

[1]) Нѣколко пѣсни и прикаски на рупско нарѣчие отъ Ахжръ-Челеби (отъ Ил. Бѣлковски и П. Гидиджийски) и отъ Неврокопско (отъ Д. Димова Македонски) вижъ въ „Бълг. Народенъ Сборникъ“ на В. Чолакова, Болградъ 1872. — Между печатанието на настоящитѣ страници приехме една статия на Полихрония Сырку, „Рупаланы или Рупцы, замѣтка по болгарской діалектологіи“, въ Воронежскитѣ филолог. записки 1883, гдѣто сѫ съобщени бѣлѣжки за рупското население и нарѣчие по горѣказаната статия на Славейкова и по наблюдения, направени отъ автора въ старозагорскитѣ рупски села.

винителенъ падежъ (тревóта: трѣвѫтѫ). Безъ ударение *ѫ* на рѣдко става и *ъ*, въ село Костандово и *у*. Въ Доспадъ *ѫ* съ ударение става *ъ*. безъ ударение *а* (мъ'ш, пъ'тя, ракáта).

Примѣри за *а* вмѣсто *ѫ:* мажóт, патóт или патó, скáпо, дáб, прáт (прѫтъ), градúте, мáчиш. Въ окончанията на глаголитѣ: са, туриха, фанаха. Рáка, рачúца чухъ само отъ моятъ пѣвецъ; другояче Чепинцитѣ казватъ ръкóта, въ село Костандово рукóта. Примѣри за *о* вмѣсто *ѫ:* кóшта (моятъ пѣснопой казваше кáшта), рекóта (ря'ката Досп.), тревóта, киквóта (тиквата Доспадъ), борнóта (борнá въ Доспадъ — борина), од онó странá, село Лóжене.

2. Звукъ *ъ* рѣдко се срѣща: вáкъл ю'нак, къ'сайте, да излъ'жеш, шестóтин алтъ'на. Той нáй-повече се обърналъ кое въ *а* кое въ *о:* а) сам (съмъ), кáсно; б) жóнеме (чухъ въ Костандово; въ Доспадъ жéнеме), много лóзи патóт (криви се), като се подлóзнах.

Важни сѫ явленията, гдѣто се намиратъ *р* и *л* между двѣ съгласни, или въ групитѣ, които Миклошичъ въ съчиненията си обозначава съ образеца *трт* и *тлт*. Въ чепинския говоръ се срѣща: а) *трт*, с *р* като гласна: гр'ла, др'нкята, ср'це, кр'па, вр'ви, да са вр'на, врзáха, фрлúха; b) *трат* и *тарт:* крáти (кърти), Сарбúново, което може би е съвсѣмъ мѣстно; c) *трот:* земя'та се троси, слóнце (слъ'нце Досп.); d) *торт:* пóрви въ Костандово (има и пр'ви; въ Доспадъ пр'ви и пъ'рви), дорвá въ Баня, дурвá въ Костандово и Дорково, вóрна се (въ Костандово; другояче въ Чепино и въ Досп. се чуе вр'на), воршúм; жóлти (жъ'лти въ Досп.), подпóлзнахъ. Отъ жлътъ има впрочемъ и една втора форма жéлти или съ пропущание на *л* една трета само съ полугласъ: жъ'ти жътúци, въ'хва.

Замѣстванието на *ѫ, ъ* съ *о* е една особность, която чепинския говоръ съединява съ рупското нарѣчие и която освѣнъ това се срѣща въ единъ съвсѣмъ отдѣленъ предѣлъ, далеко отъ родопскитѣ долини при другия край на българщината, у Мияцитѣ въ Дебра. Тамъ въ коренитѣ слогове, а у Рупцитѣ и въ нѣкои окончания на склонението и спрежението всѣко *ѫ* става *о*. Рупцитѣ говорѫтъ: мож, рока, мока, кошта, главота, ногота, саберот, винит. падежъ опасохме трево зелено („Наука" 1882 г. стр. 559.[1]) А въ Дебра казватъ: мож, пот, зоб, рока, рочица, мока, голоб, йозик. На сѫщо промѣнѣние подлежи у Дебралиитѣ и *ъ* (ложа, сон, могла, добор). А въ групитѣ споредъ образеца *трт, тлт* става у Рупцитѣ и у Дебралиитѣ *торт, толт*, сѫщо както го видѣхме въ горсказанитѣ примѣри отъ Чепино (Рупци: дорж и, порва, горло, полно, волна, голчя; въ Дебарско: дорво, Горк, жолто, полно, колнам, молчи). Сѫщото явление има за *тлт* и въ Охридско, сѫсѣдния предѣлъ на Дебарско (солдзи, да наполна, яболка, жолто, колнит), но нѣкога и съ пропущание на *л* (сонце край сънце).

Въ тѣзи фонетически особности както и въ употрѣбение на тройнитѣ членове показва се едно сходство между съвсѣмъ отдалечени и

[1]) Вижъ материялитѣ на П. Р. Славейкова въ „Наука" и Неврокопскитѣ и Ахѫръ-Челебийски текстове въ сборника на Чолакова. Въ Ахѫръ-Челеби това *о* е дълго, та е писано въ този сборникъ съ *оа* (поарво). Въ текстоветѣ отъ Неврокопско (стр. 107, 109) четемъ рóка покрай ракóта, споредъ влиянието на ударението.

уединени нарѣчия, въ Родопитѣ и подъ Шаръ-планина, което на пъвъ погледъ ще се види много чудно. Но и на двѣтѣ мѣста тия нинѣ само диалектически особности си иматъ една и сжща причина. Тѣ сж остатъци на езикови форми, които едно врѣме сж се намирали не само подъ Шаръ-планина и въ Родопитѣ, а сж били всеобщи. Въ стари ржкописи, и то нáй-повече писани въ Македония, често се чете *о* мѣсто *ж*: да съходетъ (мѣсто схждетъ) сж слово, граждощаго (м. граджщаго), ино (м. инж) црьковъ съзиждж, съпрогъ (сжпрягъ) и др. Ср. Миклошичъ, Vergleichende Grammatik der slawischen Sprachen, Wien 1879, I, 89. Сжщо и рупския членъ на *–съ* се срѣща въ стари ржкописи, пакъ македонски, отъ XI—XIII вѣкъ, като Зографското евангелие, Слѣпченский апостолъ и Болонский псалтирь, писанъ „въ Равнѣ“ при Охридъ около г. 1230—1240 въ врѣме на царя Асѣна II: родосъ, образосъ, народосъ, пжтосъ, хлѣбосъ, домъсь, градось и др. (Миклошичъ I 81, IV 112).

3. Звукъ *ѣ* въ Чепино всѣкога се замѣстя съ *е*, както въ западнитѣ нарѣчия: нéвеста, рекáта, дéдове, бéли, бéгаме, нéмам, да си видéла. Турский барямъ става бáрем. Въ Доспадъ се произнася *я*: ря́ката, тря́ва, бя́гат, бял; звукътъ му е като ea͡. А въ предѣлътъ Чечско, на югъ отъ Доспадъ, Помацитѣ казватъ, колкото узнахъ: беоло лице.

4. Звукъ *е* нѣкога се обърща въ *и:* гóра бýкя зи́лена, ако си бýди жи́нено (и въ Доспадъ: зи́лена тря́ва). Сжщо се промѣнява *о* въ *у*, но рѣдко: бушначки думи, фуйна (хвойна), дурва въ Костандово[1]) отъ дорва (дърва), както и *йо* въ *ю:* ютúде, ютговори. Въ нѣкои случаи *и* станжло *е:* мóмече (ср. рупското говоре, навърше, „Наука“ 1882, 568 и сливенското шерóко, Пер. Спис. I, 1870, 104).

5. Старото *сж* става *се* и *са:* собрáле са се, наéма се, здумáле се, продáва се, са стéга да бéга, да са вр́на. У Рупцитѣ и въ Доспадъ има *са*, въ Разлогъ *се*.

6. Има *шт:* штéрка (въ Доспадъ дѣштеря), кáшта.

7. Моятъ пѣснопой произнасяше нáй-повече твърдо *к*, но нѣкогажъ и меко *к'* (като сърбско ћ): к'имка, к'е паднеш, к'епенки. Звукъ *д* се смегчава, както на пр. въ думата хогя (хођа): млад харамлия по гора да хогя. Звукъ *х* въ Чепино и въ Доспадъ се произнася ясно, само въ нѣкои турски думи (на пр. махала) нѣщо пó-слабо като *h*, но има случаи, гдѣто се испуща (Влайна, я да си бе (бех) девойче). Въ пѣснитѣ единъ пжть се замѣнява въ началото на думата съ *й:* на сúва я́та я́хаше.

8. Чепинци иматъ и *дз*: дзвéзди, надзáди (въ Доспадъ сжщо дзвéзди, ами сълзи). Този звукъ още много се чуе по България, но който внимава, какъ говорятъ пó-старитѣ и какъ пó-младитѣ лица, скоро ще се увѣри, че той на истокъ съ нинѣшното поколѣние вече изчезва. Въ Македония съвсѣмъ е обикновенъ (солдзи, дзвезди, дзвонци, нодзете, дзид, задзидано), сжщо и въ Софийско и Кюстендилско. Въ Тракия, въ Срѣдня гора и въ Пловдивско вече пó-рѣдко се чуе: пóдза, въ́рдзан (тамъ има и *дж* мѣсто *ж*: господжа, ноджóве, ладжи́ца).

---

[1]) И тамкашното горе приведено рукóта види се, че е произлѣзло отъ рокóта.

9. Чепинското нарѣчие има *ф*, и не го промѣнява въ *в*, като нѣкои западни нарѣчия (въ Царибродско, Софийско, Велешко и др.); сѫщо непромѣнява *в* въ *м*: рáвни двóре.

10. Въ *ср* се вставя *т*, споредъ примѣра на западнитѣ нарѣчия: стред селóто.

11. Меко *н'* има въ Чепино и въ Доспадъ въ нѣкои случаи: кон'ат, кон'ето (доспадски кон', кон'те, óгън'), но отъ друга страна *н* е твърдо на пр. въ: кóрене, растýрене. Звукъ *н'* е съвсѣмъ обикновенъ въ западнитѣ нарѣчия, въ Софийско, Радомирско, Кюстендилско (примѣри отъ Кюстендилско: жн'емо, н'ива, вршен'е, огин'ец, кон', кон'ите, селян'е, село Горн'о Уйно, ормáн'ето), Велешко и пр.; на истокъ се срѣща само като рѣдкость въ Котленско и Шумненско.

12. Влияние на *й*: a) прибавя се предъ *о* и *у* въ началото на думата (юзé, ю'зди, йотвори, йотговори или ютговори, ютиде, юпасал), което се чуе въ пѣснитѣ почти насѫдѣ, на истокъ и на западъ, въ Сливенско и Шумненско, както и на пр. въ Велешко (вижъ Пер. Спис. III, 1882, 181 бѣл. 6); b) настѫпва въ началото на думата мѣсто *х* (вижъ горѣ бѣл. 7); c) промѣнява окончанието на **майкя** (както и въ други нарѣчия); d) изгубва се въ: крáловата (не кралйовата) щтéрка, кóрене (не корене) за растýрене.

В. Формитѣ.

1. Членътъ е *о* (като въ Разлогъ) или *от*: патó и патóт, мажóт, дъбóт, зинджúро. Въ Доспадъ преобладава *а*[1]) (пъ'тя, чивя'ка), но нáй-повече съвсѣмъ нѣма членъ (кон', мъш).

2. Рáка въ мн. число има рáки (рѫцѣ).

3. Личното мѣстоимѣние за първото лице въ Чепино и въ Доспадъ е *я*, както въ западнитѣ нарѣчия, макаръ че въ тѣхъ нáй-на-западъ се чуе и *яс*, **яска**. Въ Пловдивското поле и въобще на истокъ навсѫду се чуе **азъ**.

4. Има слѣди на рупскитѣ мѣстоимѣния: од сáя страна. Въ Доспадъ **сóйден** (м. днесъ).

5. 1 лице ед. число на наст. врѣме се образува нѣкогажъ споредъ западнитѣ нарѣчия (да ти вúдим бéло лице), но нáй-повече споредъ източнитѣ (немóга, да си зéма, да попея). Отъ глаголътъ **некѫ** чухъ въ една пѣсенъ 3 л. ед. ч. **нúка**.

6. Бѫдѫщето на глаголитѣ се съставя съ *ше*, както въ Доспадъ, само въ Баня се чуе и *ке*, което владѣе въ Разлогъ и Неврокопъ оттатъкъ планината. Въ западната Македония изобщо се употрѣбява *ке* и *к'е*. Въ Скопско, Кумановско, Пиянешко (Кратовско има *к'е*), Кюстендилско, Трънско, Радомирско и Софийско (освѣнъ нѣкои сѣвероисточни села) та отчасти и въ Видинско и Берковско се срѣща *че*, но пó-нанистокъ около Рилскитѣ и Перинскитѣ планини, въ Самоковско, Разлошко и Сѣрско, пáкъ се явява *ке*.[2]) Въ областьта на

---

[1]) Като и въ Неврокопско (Чолакова Сборникъ 105): орела, правника.

[2]) При този случай може да се спомене, че въ Софийско вече въ началото на 17 вѣкъ се срѣща *ке:* кои ке се покѹситъ или свещенникъ или инъ кои годе бѫдет, да

източния говоръ владѣе *ште* или *ше*, въ Пловдивското поле до Калоферъ *же*. Въ Родопитѣ на западъ се чуе *ке* (предѣлътъ на Мърваицитѣ), на истокъ (Неврокопско, Доспадско, Ахжръ-Челеби и др.) *ше*.

7. Като навсѫду, тъй и въ Чепино на мѣсто множественното число на мѫжски и женски сѫществителни имена се туря въ известни случаи единственното число въ срѣденъ родъ: кон'ето, калáчето (кълчъ – сабя). Сравни общебългарскитѣ примѣри: лю'дето, Бýгарето, Тýрцето, Сŕбето, селя'нето, гóстето, чобáнето, ергéнето, ливáдето, ормáнето, та и имена на селата, на пр. Маджарúто въ Старозагорско.

Отъ синтаксиса ще споменѫ нáбързо само нѣщо за низъ. По източна България на всѣкѫдѣ се употрѣбява изъ въ единъ смисълъ несвойственъ на тази дума и равенъ съ *по*: ходи изъ града, вика изъ селото, пѣе изъ улицитѣ. Това не е изъ, а осакатено низъ. Вижъ въ нашитѣ пѣсни: низ сокáк, низ бунищтáта, низ плетиштáта. Ср. кайно сокол низ поле, кайно риба низ море (въ една рупска пѣсень въ „Наука" 1882, 568); низ битолските чаршии, низ чифутските сокаци (една македонска пѣсенъ въ Пер. Спис. 1882, 185).

Въ ударенията чепинския говоръ се отдалечава отъ източното нарѣчие: гóра зúлена, мóма, мóмите, мóмече, брáда, рáки (ист. горá зелéна, момá, момúте, момúче, брадá, рѫцé). Ср. въ Доспадъ: ря'ката, дъ'штеря, плáнина (ист. рекáта, дъштеря', планинá).

Въ лексикално отношение Чепинцитѣ съвсѣмъ се сближаватъ съ Рупцитѣ, та иматъ много думи, другояче необикновенни между Българетѣ. Ето нѣколко отъ тѣхъ. Врéва говорѭ (срѣща се като врéвим въ Софийско, Пиротско, но въ Доспадъ го нѣма); рýкам[1]) викамъ (и въ Доспадъ и по цѣлитѣ Родопи: порýках го); кликáч кехая (нѣма въ Доспадъ, но тамъ има глаголъ клúкам, покрай вúкам); рúтна скокнѫ (момата се ритнала од него: побѣгнала); кúмкам мигамъ съ очитѣ; тáкна тръгнѫ; фáна мѣсто захванѫ (кой ше фáне, сирѣчь да пѣе; въ Доспадъ само фáтим); главя'вам, главенúк, главенúца, годявамъ, годеница (сѫщо и въ Доспадъ и навсѫдѣ у Рупцитѣ); рýхо дрѣха (въ Доспадъ кѫсче отъ дрѣха: като кроя'ха, останаха много рýха); кошýла риза (нѣма въ Доспадъ); бýнище боклукъ, гюбре (срѣща се и въ Софийско, Брезнишко, Сѣрско); кýтел бакъръ, бакъренъ сѫдъ; сáбя въ пѣсни съ значение на барякъ съ кърпа отгорѣ; лизáчка поледица (въ Доспадъ мужгалка, като се казва млóго се мужга пъ'тя, кат се подмýжнах, чепински подлóзнах); сáкул (чувалъ, въ Доспадъ врéтишта). Човѣкътъ въ множественно число има лю'де, лю'дето (сѫщо и въ Доспадъ, гдѣто обаче има и хóра: збрáли се млóго хóра на джамúята).

При всичко това се срѣщатъ пълно думи турски (файда, зарар, колан, гердан, зинджир, чешма, алтън, телал, мерак, севда, кахър,

---

есть проклеть, чете се въ единъ софийски записъ отъ год. 1622 въ едно евангелие, писано 1563 г. въ Кратово за господина Матѳеа Ламбадаріа великаго светіе и великые цркви Софіи Сардакустви и отъ тогава до днесъ съхранявано въ черквата св. Никола Велики) въ София.

[1]) Ср. записъ и Захариева стр. 67 отъ Чепино отъ г. 1656—1661: царь Мехаметь нарꙋкань ловецъ.

шемшир, пазар и др.). Освѣнъ това забѣлѣжихъ, че Чепинцитѣ, както и другитѣ родопски Помаци, смѣтатъ до четирдесеть нáй-повече по турски.

Едно множество особни изражения има у сѫсѣднитѣ доспадски Помаци: дрúпи нови дрѣхи, óглав (не юзда, като въ Чепино), пóдзим есенъ (подзúмашно врéме), синци нáнизи отъ златни или пърстени зърнца, съ'рчин червеното вѫтрѣ въ борината (въ Чепина сѫщото се вика срцé), предéнки край седéнките, гдѣто зимѣ се събиратъ Помакинитѣ за обработвание ленътъ и пр.

Любопитни сѫ гърцкитѣ думи въ тия родопски нарѣчия, които сѫ приети, види се, отъ старо врѣме. Онова, което въ Чепино се вика кутéл, въ Доспадъ и въ цѣло Рупско се казва хáркома, пó-рѣдко бакъ'р (χάλκωμα). Ср. пѣсента отъ Рупчосъ, издадена отъ Славейкова (Наука 1882, 568): грабна тръбки под рѫка и харкомки на рамо. Паница се вика въ Доспадъ стрáкина (ὀστράκιον). Лепúда значи на сѫщото мѣсто единъ ножъ безъ черенъ, безъ дръжка; тази дума се срѣща и пó-настокъ, напр. „врюм са падна по сабйо огнена, мен са падна рождива лопида“ въ една пѣсень отъ рупчоското село Широка лѫка (Наука 1882, 561). Може да произлиза отъ старогръцкото λεπίς, λεπίδος (новогърцки λεπίδα) люспа, металическа дъска. Вече въ Перущица и въ Батакъ се срѣща рѣчьта посáт (орѫжие), въ чепинското Ракитово посáтйе; тя началото си влече чакъ отъ византийското военно изражение φωσσάτον, лагеръ, войска, опълчение и слѣдователно и орѫжието за опълчението.

София, Ноемврий 1883.

1.

Мéхмеде, мóри, Мéхмеде!
Мéхмеде, пýсто сирáче!
Чýкат из зóри на пóрти,
Дéто іе Мéхмед, дá дойде.
Три сéла вúкат нá него:
„Мéхмедъ іе кýрва, въхва[1]) іе;
Дé да бе мóма хýбава,
Сé іе бе Мéхмед залúбил,
И кадúйското девóйче
И ая'нското мóмече,
И пáшовото ханъ'мче
И тие кáлеш[2]) нéвести“.
Мéхмед са стéга да бéга.
Мóме му вéля, говóри:
„Нéмой са стéга да бéгаш!
Ке пáднеш, Мéхмед, кютúя.[3])
Кютúя, Мéхмед, нéпази:
Трúста сме мóми ús тебе,
Пó грош да дадéм — трúста са,

[1]) Пѣвецътъ ми тълкува тази дума съ „хайдутинъ“.
[2]) „Цвѣте“. Ср. Калеш Марко въ пѣсеньта Пер. Спис. IX и X, 96.
[3]) Кютукъ, бой.

По́ два да даде́м — ше́стотин,
По́ три да даде́м — хиля́да.
И ако ти па́ри нести́гнат,
Къ́сайте, мо́ми, ки́найте[1])
От бе́ли гр́ла герда́не
И от полови́н кола́ни
И от дре́бните фуста́ни?“
Фа́наха Ме́хмед, врза́ха
Та му тури́ха зинджи́ро,
Бе́ли му ра́ки надза́ди
Та му тури́ха тумру́ко
Та го фрли́ха в пра́нгата.
Собра́ле са се, набра́ле
Си́чките мо́ми ма́лечки,
Си́чките ве́ля, гово́ри[2]):
„Ме́хмеде пу́сто бес ма́йка!
Ка́к ти прили́ча зинджи́ро
Ка́то на мо́ма герда́нче!
Ка́к ти прили́ча тумру́ко,
Ка́то на Влайна папу́ци!
Ка́к ти прили́ча пра́нгата
Ка́то на мо́ма фуста́нче!“
Ме́хмед си ве́ли, гово́ри:
„Кади́йо, мил ефенди́йо!
Я по́дай си ми др́нкята,
Да си подр́нкя, по́пея,
Да се кахъ́ри ра́знесат,
Да ми са жа́лби уве́дат,
Да са мера́ци расте́глят.“
Задр́нкя Ме́хмед, запе́я —
Кади́я ри́тна да и́гра
И си му ве́ли, гово́ри:
„Ме́хмеде пу́сто бес ма́йкя!
Хала́л[3]) ти би́ли мо́мите,
И кади́йското дево́йче
И ая́нското ханъ́мче
И пашо́вото мо́мече.
И я да си бе[4]) де́войче,
И я ке с те́бе да та́кна[5])!“
Ме́хмед си ве́ли, гово́ри:
„Кади́йо, мил ефенди́йо!
Я си на́метни ру́хото,
Та си изле́зи низ сока́к,

[1]) **Отъ** глагола, който въ източнитѣ нарѣчия гласи **кънж** (откънахъ).
[2]) **Така кава** пѣснопоятъ, макаръ че трѣбаше да се очаква: ве́лят, гово́рат.
[3]) **Прости,** опростени.
[4]) **Бѣхъ.**
[5]) **Тръгнж.**

Низ сока́к, ка́ди, във сока́к!“
На се́ка по́рта по мо́ма,
На кади́ската до́ри две,
На ая́нската до́ри три,
На пашо́вата до́ри пет.
Събра́ли са се, набра́ли
Си́чките ба́би, де́дове,
Де́дове ша́пки фрли́ха,
Ба́би кошўли де́реха,
Де́дове низ буништа́та, [1])
Ба́бите низ плетишта́та.

2.

Те́лял ру́ка [2]), те́лял ви́ка
На Бўдина гра́да,
Не́ би два́ дни, не́ би три́ дни,
Текми́л бе неде́ля.
Прода́ва се, прода́ва се
Ко́нче ми дори́че. [3])
Не іефти́но не́ іе ска́по:
Шесто́тин алтъ′на.
На не́го са ни́кой ненайма,
Наіе́ма се бошна̀чка дели́я
Та си юзе́ ко́нче ми дори́че
Та юти́де в се́ло Сарби́ново.
Я ’га [4]) вр′ви, кардалъ′ме кра́ти, [5])
Я ’га ки́мка [6]), керемиди сва́ля,
Я ’га ди́ха, ке́пенки затва́ра.
Стред село́то ша́рена чешми́ца,
Кўд чешма́та бе́ла мо́ма се́ди,
Та зали́ва студе́на ми во́да
Та юти́де на не́йните ка́шти
Та си ве́ли — ве́ли, ютгово́ри:
„Йой ле ма́ле, ста́ро ма́ле!
Какво́ мо́мче ви́дех, ма́ле,
На́ коня дори́я!
И′ска ме́не, ми́ла ма́ле, ме́не да узе́ме,
Па́ я си́ сам, ми́ла ма́ле, кра́ловата [7]) ште́рка!“

---

[1]) Гюбре, боклуцитѣ.

[2]) Рукамъ = викамъ.

[3]) Дория, дориче = конь доратъ. Ср. „изведи коня дореста“ въ нар. пѣсенъ отъ Софийско въ Пер. Спис. I (1882) 164, и „обсѣдна си коня доряна“ въ сборника на Качановскаго стр. 221.

[4]) Кога.

[5]) Калдъръми кръти.

[6]) Мига съ очитѣ.

[7]) Думата *крал* е позната и на Помацитѣ въ Доспадъ, гдѣто има предания за „кралската дъ′щеря“ и др.

3.

Мóри, майко, да си видéла
Каквó сам мóмче видéла
По Миджóвите дворóве,
По нáши рóсни ливáди!
На си́ва я'та яхáше,
На си́нйо сéдло седéше,
На жéлти ю'зди стоіéше,
Бушнáчки ду́ми вревéше[1]).
И'ди го, майко, попи́тай,
Жи́нено ли іе нéли іе,
Глáвено[2]) ли іе нéли іе.
Ако си бу́ди жи́нено
Да сби́рам би́лки, кóрене,
Кóрене за расту́рене.

4.

Стáни ми, сéвдо, йотвóри
Вáшта шемши́рна врати́ца
С твоя'та дéсна рачи́ца,
Сос óчи да ма напóйиш,
Сос ли́це да ма нагóстиш,
В гради́те да ти лету́вам,
В крпи́те да ти зиму́вам,
На ср'це да ти поспáям
Кáто я'гне до мáйкя,
Кáто зáйче до фу́йна[3])
„Немóга стáна да ти йотвóрна
Шимши́рената врати́ца
С моя'та дéсна рачи́ца.
Ходи́ла сам на нóв пазáр,
Купи́ла си сам бели́ло,
По бели́лото черви́ло,
По черви́лото писáло“.

5.

Здумáле се, скимáле се
До двами́на лу́ди млáди
Вéчер кáсно на рекáта,
Ву́тром рáно на чешмáта:
„Хайде, мóме, да бéгаме,
Дóрде гóра шу́ма има
И полéто детéлина!“

---

[1]) Говореше.
[2]) Годено.
[3]) Фу́йна или фухи́на: хвоина.

Преслуша ги старо харо,[1])
Старо харо с бела брада,
Та ютиде на момини,
На момини, мале, порти,
Дваш почука, триш порука,
Лой излезна малка мома.
Той й вели, йотговори:
„Хайде, моме, да бегаме,
„Дорде гора шума има,
„Дорде шума пера има.“
Тя му вели, отговори:
„Почекай ме да са вр'на,
„Да си зема фереджето“.
То не било младо харо,
Ами било старо харо,
Старо харо с бела брада.

6.

Заминувай, мала моме,
Поминувай край нашите
Равни дворе, да ти видим,
Моме севдо, бело лице,
Прилича ли за менека.
„И да видиш, я го лудо,[2]) файда немаш,
Файда немаш, зарар имаш,
Мойто й' лице продадено,
Продадено, издадено,
В друго село, Зенгинолу,
Зенгинолу Бенгинолу,
За два прата жъ'ти жътици:
Юпасал си чужди пиштови!“
Мачиш мене да излъ'жеш:
Не са чужди, мойи си са,
Моме севдо, мойи си са, —
Я ке тебе да си зема.

---

[1]) Дъртъ, старъ и лошъ човѣкъ или както казватъ Помацитѣ, „др'тица“.

[2]) Това възклицание повтаря се и послѣ средъ стиховетѣ.